Tekst Mark Sebille

Terug van weggeweest

Amper tweehonderd jaar geleden waren de bergen nog bewoond door tal van roofdieren. Niet enkel de bergen, ook in de grote beboste gebieden van het continent droegen ze bij tot een natuurlijk evenwicht.
Heraldiek en etymologie van steden en gemeenten bewijzen dit ten overvloede. Het wapenschild van Bern bevat een beer, en die verwijzing zit al in de naam van de stad zelf. Dat geldt overigens ook voor Berlijn en Wolfsburg, en ook in Vlaanderen vind je namen als Wolvertem, Wolfsdonk, Berendrecht, Beringen... Vandaag hebben de "big three" opnieuw een plaats in de Alpen.

CANIS LUPUS

Canis lupus is de generische wolvennaam met vele ondersoorten die zich elk hebben aangepast aan een specifieke regio. Hij komt uitsluitend voor op het noordelijke halfrond. Wolven leven in groepen met een sociale structuur: de roedel.
Al aan het eind van de achttiende eeuw begon de systematische uitroeiing van de verschillende wolvensoorten. Het dieptepunt lag rond 1975 met amper nog honderd species verspreid over de Alpen en de Pyreneeën.
In Duitsland werd in 1847 officieel de laatste wolf geschoten, in Oostenrijk in 1882 en in Zwitserland was dat ergens in de eerste helft van de twintigste eeuw. In de Apennijnen, Polen, Tsjechië en Slovakije zijn ze nooit helemaal weg geweest zodat er geregeld nog eenzame wolven werden gemeld in de Oostenrijkse en Duitse grensgebieden.
In Frankrijk wordt 5 november 1992 gezien als het keerpunt, die dag wordt het eerste wolvenkoppel opgemerkt in de Alpes-Maritimes, meer bepaald in het Parc national de Mercantour. Deze dieren kwamen uit Ligurië en verschillen duidelijk van de wolven die nu en dan vanuit Polen in Duitsland opduiken. Die beide soorten leefden vele duizenden jaren van elkaar gescheiden door de Würm, zeg maar de tweede ijstijd, die ook de Alpengletsjers heeft gevormd.

Vanaf de jongste eeuwwisseling is het snel beginnen gaan, in 2000 waren er in de Franse Alpen een dertigtal, in 2018 al minstens driehonderdvijftig. Frankrijk telt nu tweeënvijftig roedels, Italië veertig, Zwitserland vier en Slovenië één. Vier van die roedels leven grensoverschrijdend tussen Frankrijk en Italië. De roedels in de Dinarische Alpen (zuidelijk Slovenië en Kroatië) en in de Apennijnen zijn hier niet in meegeteld. Vanaf het moment dat een roedel minstens twee opeenvolgende winters in een vast gebied verblijft spreken we van een "permanente verblijfszone". Daarnaast zijn er over heel het Alpengebied ook nog een groot aantal zwervende wolven, zelfs koppels, die nog geen roedel hebben gesticht.

Het staat vast dat de terugkeer van de wolf spontaan gebeurde. Terwijl ze in Frankrijk duidelijk uit Italië kwamen hebben de wolven in Oostenrijk een gemengde herkomst die zowel naar de Karpaten als naar de Balkan en de Tatra verwijst.

De wolf is momenteel in alle Europese landen formeel beschermd maar het zal ook niet verbazen dat dit verbod voortdurend onder druk staat door lobbywerk vanuit de hoek van jagers en veehouders.

URSUS ARCTOS

Hoe verging het de beren intussen? De ursus arctos of bruine beer komt net als de wolf enkel voor in het noordelijk halfrond en heeft zijn habitat in al dan niet rotsachtige beboste berggebieden. Beren leven niet in groep. Een mannetje bevrucht een vrouwtje, waarna hij opnieuw gaat zwerven om zich elders voort te planten. De jongen blijven twee jaar bij de moeder. De beer is een uitstekende klimmer, zowel in bomen als op rotsen. De Europese berensoorten werden al veel vroeger dan de wolf door de mens verdrongen, omdat men in beren een nog grotere bedreiging voor de weidedieren en voor de bijenkorven zag.

De voeding van de beer is gevarieerd, maar bestaat voornamelijk uit knol- en wortelgewassen, bessen en allerhande vruchten. Ook grote vissen staan op hun menu. Levende prooien zijn hooguit een aanvulling, want beren zijn eigenlijk geen efficiënte jagers. Dat beren verzot zijn op honing en andere zoetigheden is zeker geen sprookje.
Voor de mens was de beer doorheen de geschiedenis zowel een bedreiging, een eretitel als een troetelnaam. We spreken van beresterk, een beer van een vent en van een teddybeer. Beer is in het Noors bjørn en dat is over heel Scandinavië een populaire voornaam. En, niet in het minst, de beer is mettertijd het knuffeldier bij uitstek geworden, niet enkel voor kinderen.

"HET STAAT VAST DAT DE TERUGKEER VAN DE WOLF SPONTAAN GEBEURDE..."

De bruine beer heeft nood aan een groot territorium. Dat is vandaag nog beschikbaar in de Taiga, in Siberië, Alaska en in andere dun bevolkte streken met een ongerepte natuur. Daardoor zijn ze al bijna driehonderd jaar uit midden- en westelijk Europa verdwenen, uiteraard in combinatie met de jacht.

In Frankrijk bleef de historische populatie het langst overeind. Aan het begin van de twintigste eeuw leefden er in de Pyreneeën nog een honderdtal inheemse exemplaren.

Vandaag zijn er in de Alpengebieden opnieuw beren, meer dan je zou verwachten, maar de tellingen lopen vaak uiteen. In tegenstelling tot de spontane terugkeer van de wolf ging het bij de beer in West-Europa om een gecontroleerde introductie.
Er zijn kleine populaties in de Pyreneeën en in het Bayerischer Wald. Maar veel talrijker zijn ze in Noorwegen, Zweden, Finland, Polen, Slovenië, Roemenië en Bulgarije.

"DE ROOFDIEREN ZIJN EEN ZEGEN VOOR DE ALPEN, WANT ZE DRAGEN BIJ TOT EEN BETER ECOLOGISCHE EVENWICHT..."

In de Pyreneeën werd laatste inheemse beer in 2004 afgemaakt door een jager. Dat leidde tot een storm van verontwaardiging en milieugroepen eisten een herintroductie. In 2006 werden er dan vijf nieuwe beren uit Slovenië uitgezet, niet in het meest geschikte gebied maar in een door de fokkers, herders en boswachters afgesproken gebied dat als minst hinderlijk werd beschouwd. Nog in hetzelfde jaar werd een eerste beer dood aangetroffen onderaan een rotsband op ongeveer 2100 meter hoogte. Een andere werd in de zomer van 2007 dodelijk aangereden door een auto.

Terwijl het overgrote deel van de publieke opinie het behoud van de Franse berenpopulatie zeker genegen is blijkt de soort zich in de Pyreneeën toch moeilijk in stand te houden.

Een grotere groep van ruim vierhonderdvijftig bruine beren leeft in Slovenië. Daar komen er nog een veertigtal in de Italiaanse Friuli (ten oosten van de Dolomieten) bij en mogelijk bijna duizend in de rest van de Dinarische Alpen, in Kroatië en Bosnië. Deze introductie begon in 1999 en werd later gekanaliseerd in het EU-programma "DinAlp Bear" en staat onder leiding van de Sloveense dienst voor bosbeheer. Om inteelt te voorkomen is een regelmatige kruising tussen de Sloveense en de Trentiner beren wenselijk.

Zwervende mannetjesberen werden inmiddels waargenomen in de Karwendel en in Ost-Tirol, en in de winter van 2008-09 kwam voor het eerst weer een jonge beer overwinteren in Tirol. Het is dus maar een kwestie van tijd eer de eerste berenfamilie zich permanent gaat vestigen in Oostenrijk.
(De geciteerde aantallen verschillen naargelang de bron. We namen hier de tellingen van WWF als referentie).

De Marsicaanse bruine beer is een kleinere gemeenschap die zich ophoudt in het Parco Nazionale d'Abruzzo, Lazio e Molise. Op basis van hun DNA zijn ze een ondersoort van de bruine beer, net als de Grizzly en de Kodiak, maar die twee soorten vind je niet in Europa.

In Roemenië ontwikkelde zich na de val van de dictatuur een vorm van jachttoerisme waar je voor een goede duizend euro op safari kon gaan om je eigen beer te schieten.

De EU ondersteunt er nu een programma om deze praktijk te vervangen door ecotoerisme waarbij natuurliefhebbers er zowel beren, lynxen, bevers als wolven kunnen gaan observeren in hun natuurlijke habitat. Ook moet vermeld worden dat de Roemeense beren al een zekere mate van domesticatie hebben ondergaan doordat ze tamelijk vertrouwd zijn geraakt aan de mens. Rondslingerend voedselafval in de dorpen van de Karpaten is daar zeker niet vreemd aan en soms worden ze zelfs uit de hand gevoederd. Maar dat maakt van de bruine beer nog lang geen huisdier.

Intussen wordt in de gekende gebieden ook de weginfrastructuur aangepast omdat overstekende beren een groot risico zijn voor de mens en nog meer voor zichzelf. Ecoducten zijn een goede oplossing maar beren maken ook graag gebruik van ecotunnels. De meeste bestaande afspanningen naast de snelwegen zijn niet afdoende, een beer is in staat om er over te klimmen. Ook afvalbakken moeten aangepast worden want al te vaak bevatten die etensresten.

LYNX BOREALIS

De derde grote prooijager in de Alpen is de Lynx Borealis of Eurazische lynx. Ook hij is terug van weg geweest. Ooit leefde de lynx over vrijwel gans Europa. De Franse revolutie leidde aan het eind van de achttiende eeuw tot grote programma's van ontbossing en rurale ontwikkeling waardoor hun leefgebied fors werd ingeperkt. De lynx is een statig dier, verwant aan de kat en meteen herkenbaar aan de bakkebaarden en de pluimpjes op de oren. Volwassen lynxen kunnen een schouderhoogte tot zeventig centimeter halen.

Het herintroductieprogramma startte vanuit Zwitserland in 1970. De uitgezette lynxen verspreidden zich relatief snel over een ruimere regio want de lynx heeft een groot individueel territorium nodig. Men schat dat een gebied van honderd vierkante kilometer maar één tot anderhalve lynx aankan. In Frankrijk komt hij vandaag voor in het hele oostelijke deel, vanaf de grensstreek met Luxemburg over de Vogezen, Jura, Dauphiné, Haute Savoye tot de Alpes Maritimes.
Vooral de Jura blijkt een uitstekende habitat voor de wilde kat.

In het millenniumjaar werd een eerste dier opgemerkt in de Moezelvallei, ten noordoosten van Metz. Andere dieren vestigden zich in de volgende jaren in de Zwitserse Alpen, in de Vogezen en mettertijd ook in de Ecrins en de Vercors.
Intussen zit de lynx ook al in de Auvergne en in de Loirevallei.

Terwijl de beer perfect kan overleven als vegetariër is de lynx een pure carnivoor. Hij heeft nood aan een beboste omgeving met hoefdieren. Lynxen zijn sluipjagers die hun aanval geruisloos opbouwen en hun slachtoffer met één goedgeplaatste beet afmaken. Hun favoriete menu bestaat uit reeën en gemzen en ze kunnen prooien verslepen van tot driemaal hun lichaamsgewicht. Vossen en hazen zijn hun toetjes.

Lynxen zijn eenzaten en hebben geen sociale structuur. Het territorium komt het wijfje toe. Ze werpt rond mei/juni gemiddeld twee tot drie jongen. De vader helpt nog enkele maanden met de aanvoer van voedsel en gaat daarna weer zwerven. Na een jaar gaan de jongen op zoek naar een eigen territorium.

Autoverkeer vormt vooral voor jonge dieren een risico, maar de grootste bedreiging komt nog steeds van stropers. De illegale jacht neemt af sinds de meeste Europese landen de eigenaars van kudden vergoeden voor het verlies van schapen, geiten of runderen die door een beschermd dier werden gedood.

Het totale aantal lynxen in de Alpengebieden wordt op 450 tot 500 geschat.

ANDERE VIERVOETERS

Behalve de grote drie zijn er natuurlijk ook kleinere roofdieren. De vos is net als de lynx een sluwe sluipjager. Hij heeft het erg druk met het opruimen van ratten en muizen. Een volwassen vos vangt tot drieduizend ratten per jaar, en voor die zware taak mogen wij ze nu en dan ook wel een kippetje gunnen. Een onbewaakt lam is een buitenkans en daar gaat een vos zijn hand niet voor omdraaien.
Otters horen tot de marterachtigen en zijn vooral aanwezig bij rivieren en meertjes. Zij zijn pure roofdieren die leven van vissen, kikkers, palingen en nu en dan een klein zoogdiertje. Andere familieleden van de marterachtigen zijn de wezel, de bunzing, de steenmarter en de boommarter. Ook de fret is een marterachtige maar die is dermate gedomesticeerd dat we hem niet meer bij de roofdieren gaan indelen. De grootste marterachtige is de veelvraat of gulo. Die komt niet voor in de Alpen, wel in de bergen van noordelijk Europa.
De bever is een knaagdier, dus geen roofdier.

LUCHTROVERS

We mogen tenslotte de vliegende roofdieren niet vergeten. Arenden, of adelaars, horen tot de familie van de havikachtigen en zijn dagjagers.
De grote familie valken, torenvalk, caracara's, falco's enz. zijn dat eveneens.
Uilen zijn dan weer uitgesproken nachtjagers.
Geen van deze vliegende roofdieren vormen een gevaar voor de mens, tenzij je tijdens of kort na de broedtijd hun nest benadert.
Toch is enige voorzichtigheid met kleine kinderen aangewezen, sommige vogels zijn in staat om in een duikvlucht iets eetbaars uit de handen van een kind te rukken. Mocht je de bergen intrekken met een minihondje, besef dan dat die zich best niet te ver van jou mag begeven.

ONTMOETINGEN MET MENSEN

Eigenlijk hebben de drie grote prooijagers één ding gemeen: ze zijn uit zichzelf niet geïnteresseerd in de mens en zullen ons het liefst met rust laten. Net zoals ze ook mekaar gerust laten. De aanwezigheid van deze dieren op je reisbestemming hoeft je dus niet af te schrikken.

Een wolf ruikt de mens van op ettelijke kilometers afstand. Wij zijn voor hen eerder een bedreiging dan een prooi. De mens past helemaal niet in hun voedingspatroon en de kans dat je in de Alpen wordt ingesloten door een hongerige roedel is uitgesloten. Toch kan je er bij een confrontatie best op letten om een wolf niet recht in de ogen te kijken, en ook niet plots weg te lopen want vluchten is prooigedrag.

De Lynx is de meest discrete van de big-3 en hoewel hij opnieuw voorkomt in een aanzienlijk deel van Europa is het voor de wandelaar uitzonderlijk er een te zien te krijgen. Ze houden afstand van de mensen en hun nederzettingen en jagen zelden boven de boomgrens. Net zoals bij de wolf staat de mens niet op hun menu.
Twee tourskiërs troffen vorig jaar in de Jura een lynx aan die zonder enige paniek hun pad kruiste en zijn weg vervolgde tussen de bomen.
In normale omstandigheden zal ook de beer de mens altijd uit de weg gaan. Maar dat kan snel veranderen als de beer denkt dat ofwel haar jongen, ofwel hun voedsel in gevaar zijn. Ook een beer die je in zijn winterslaap wekt zal daar niet mee lachen en als de beer gewond is kan hij, of zij, bijzonder agressief uithalen en kan dit wel eens een dodelijke afloop krijgen.

Je hebt je lot grotendeels zelf in de hand. Als je berejongen ziet spelen, loop er dan niet naartoe om foto's te maken. Naast roekeloosheid is vooral het achterlaten van etensresten een cruciale gedragsfout. Blijf daarom in "berengebied" op de paden en vermijd dicht struikgewas.

Mocht je bivakkeren, bewaar dan nooit eten in je tent. Stop alles in één zak en tracht die 's nachts aan een lange tak te laten hangen, voldoende hoog en ver van je tent.

"DE GROTE PROOI-JAGERS HEBBEN ÉÉN DING GEMEEN: ZE ZIJN NIET GEÏNTERESSEERD IN MENSEN EN LATEN ONS HET LIEFST MET RUST..."

Wat als het uitzonderlijk toch tot een confrontatie komt?
Situatie 1: je hebt een beer opgemerkt. Of de beer jou al heeft gezien is lang niet zeker. Praat luidop, de beer kan best tijdig weten dat jij als mens daar bent. Verwijder u door rustig achteruit te gaan zonder wilde bewegingen. Neem afstand maar loop niet weg.

Situatie 2: je staat plots oog in oog met een beer. Probeer hem niet weg te jagen door stenen of voorwerpen te gooien. Maak geen verdachte bewegingen, begin dus ook geen foto's te maken. Loop niet weg en klim niet in een boom om je veilig te wanen. De beer is de betere klimmer en de snellere loper (tot >50km/u).
Dus ook hier al pratend rustig achteruit gaan en afstand nemen. Tracht kalm te blijven en kijk de beer nooit recht in de ogen.
Situatie 3: de beer komt je toch tegemoet gelopen en geeft de indruk aan te vallen. Meestal is een aanval enkel bedoeld om indruk te maken.

Mocht je eten bij de hand hebben gooi dat opzij en stap weg in een andere richting. Praat luid maar maak geen te bruuske bewegingen. Bij een aanval ben je pas veilig als je aan de andere kant van een stevig en hoog hek geraakt of in een afgesloten ruimte.
Begin geen gevecht want zonder vuurwapen ben je kansloos. Enkel in Spitsbergen en Groenland zijn er gebieden waar je verplicht bent een wapen in de groep te dragen, maar in dit artikel hebben we het enkel over bruine beren, niet over ijsberen.
Blijft hij naderen ga dan alsnog voor dood op de grond liggen, handen in je nek. De beer beseft dan dat je geen gevaar voor hem vormt en zal hij wegtrekken.

In twintig jaar is er in het ganse Alpengebied slechts één melding geweest van een aanval van een beer.
Informeer je altijd ter plekke over de omstandigheden in het natuurgebied dat je wil betreden. Volg ook nauwgezet de instructies die aangebracht worden op infoborden.

Tot slot mag er op gewezen worden dat er dieren in de Alpen voorkomen die een reëler gevaar vormen voor de wandelaar dan de roofdieren. We denken dan in de eerste plaats aan de verwilderde honden die de schapenkuddes beschermen tegen wolven (in Frankrijk "les patous"), en het potentiele gevaar van runderen. En dan hebben we het nog niet gehad over teken, adders, schorpioenen en andere aardigheden. Maar dat is een ander verhaal.

Naast kalmte is er nog een ultieme tip voor elke confrontatie die je hartslag tot ongewenste hoogte opdrijft: bidden kan nooit kwaad, want baat het niet, het schaadt niet... ▲